

Dyrlich
Zambor
Podracká
Prokopec
Ferenčuhová
Dianišková
Danielis

vertig

1/2020

Časopis o poézii a básnikoch

Jakub Souček Smútok z víťazstva

Je príznačné, že úvodná báseň z debutovej zbierky Pavla Kotrlu (1974), *Prstem na sklo rybám* (2013), tematizuje Arktidu. Lyrický subjekt uniká do nehostinného priestoru, aby sa vzdialil od modernej civilizácie, izoluje sa tak od disfunkčných interpersonálnych vzťahov a ťaživej minulosti. Prežíva na elementárnej úrovni bytia, naplňajú sa len jeho inštinktívne potreby. Ľudí nahrádzujú prírodné živly, domáce prostredie vytláča neznáma krajina. Muž sa stane pozorovateľom vonkajšej reality, je uväznený v katatonickom stave, ktorý rezultuje z jeho narušenej psychiky a neschopnosti prísť k životu aktívne: „*Na týžny se zahaluje do sněhových orkánů / Obklopuje se vodou. Ta voda říká si led.*“ (Kotrlo, 2013, s. 7). Statickosť lyrického subjektu asociuje i zvolená forma básne, perspektíva tretej osoby umocňuje distanciu medzi mužom a skutočnosťou. Zároveň sa pozorovateľ mení na objekt pozorovania, na rybu vhozenú do akvária. Stiesnený medzi štyrmi sklenenými stenami objavuje zákutia priestoru medzi umelými kameňmi a okrasnými rastlinami, čoraz naliehavejšie si uvedomuje vlastnú samotu. Zmenil sa na podvodného živočicha a komunikovať s človekom tak nemôže, je napoly mŕtvy a napoly živý, je súčasne pri vedomí i spiaci, je liminálnou existenciou: „*A tak rozdělí ti slova v šumot, až od úst ti / je odervou a mezi pískey sněhu je zahrabou. Že kdo / zde promluvil němý odchází.*“ (tamže, s. 7).

Už v básni *Co se skrývá v Arktidě?* badať lyricko-epické zameranie Kotrlovej poézie. V texte dominujú motívy cesty a transformácie lyrického subjektu, ktoré evokujú dobrodružnú či dokonca magickorealistickú poetiku. V tomto zmysle je symptomatický i dôraz na orálnosť – „*Ríka se a považuje se za pravdu*“ (tamže). Relativita Kotrlovho poetického vyjadrenia konotuje s mytologickým rozmerom v kreovaní fiktívneho sveta. Napriek prítomnosti viacerých epických dominant možno pocítovanú epickosť vyhodnotiť skôr ako formálnu črtu básne. Z hľadiska významu či rozvíjania konfliktu Kotrlova poézia konverguje k lyrickosti, je emocionálnou, spontánnou a suggestívnou správou o individuálnom bytí. Príklon k epickosti tiež prispieva k ukotveniu jednotlivca

v civilizačnom kontexte, mytologickosť korešponduje s archetypálnosťou mužovej existencie. Podobne ako keď čítame príbehy z Odyseových ciest a extrahujeme z nich informácie o antickej spoločnosti, kultúre či spiritualite, tak i v Kotrlových textoch usúvzťažňujeme narativitu s univerzálnosťou prežívania lyrického subjektu a s tematizovaním problémov bytia v 21. storočí.

Kontrast medzi epickosťou a lyrickosťou, racionalitou a iracionalitou, skutočnosťou a ideálmi definuje základné tenzie v Kotrlovej zbierke. Jednotlivé texty formujú básnické pásmo, v ktorom fantastické projekcie negujú nesprávne rozhodnutia lyrického subjektu a následné odcudzovanie sa od society. Dichotómia reality a snov sa objavuje už v úvodnej časti Kotrlovho pásma, a to prostredníctvom motívu detstva spojeného s túžbou po dobrodružstve a objavovaní nových krajín: „*Když jsem byl malý / Nahlédal jsem / Do rozlehlých zahrad plných mlh*“ (tamže, s. 8). Ani detský subjekt však necharakterizuje ľahkovážnosť či idylickosť, skúmanie neznámych svetov je poznačené negatívnymi asociáciami, tajomnosťou a neistotou. Po rozfúkaní hmiel nedochádza k radostnému rozuzleniu či katarzii, naopak, prostredie sa mení na ťaživejšie a melancholickejšie: „*Když je vítr rozfoukal / Do povadlého listí a suchých větví*“ (tamže). Zdá sa, že jedinou nádejou pre chlapca je nastúpiť na lode smerujúce na sever, prispôbiť sa procesu ochladzovania civilizácie, splynúť s nehostinnosťou.

K úniku z pochmurnej reality však nedochádza. Chlapec – symbolicky znázorňujúci vývin od detstva k dospelosti – pozoruje lode zo svojej izby, sám nie je schopný vstúpiť na ich palubu. Sníva, no jeho sny sa vzdalujú príliš rýchlo na to, aby sa mohli stať skutočnosťou: „*Už jsou vidět jen špičky stožárů plujících v měsíci / Moře mým pokojem kolébá*“ (tamže, s. 9). Fyzicky tak zostanú ukotvené v minulosti, no počas svojho vytrácania sa natrvalo pozmenili percepciu lyrického subjektu. Spomienky na pozitívne ozvláštnenú realitu sa konfrontujú s fádny, nikdy nekončiacim mávaním plutiev v ťaživej prítomnosti. Motív nedosiahnuteľných snov významovo rozvíja i vertikálna námorníckej

symboliky. Loď akoby stúpala k výšinám, od trávy sa plaví k stromom, aby sa nakoniec vzniesla do vzduchu, pričom na dôkaz svojej púte zanecháva na zemi odtlačok z minulosti, pripomienku alternatívneho, pozitívnejšieho vývoja udalostí: „*Odplula přes ploty / Zůstal po ní zčeřený vzduch / Vůně soli ve stromech / A na trávě / Pár bílých mušlí*“ (tamže, s. 10).

Dospievanie lyrického subjektu sa vyznačuje prechodom od fantazírovania k tematizovaniu interpersonálnych vzťahov, zdanlivo fatické oslovenie „*Miláčku*“ (tamže, s. 11) je zlomovou pasážou pre dekodovanie sémantiky zbierky. Do textu explicitne vstupuje personálna rovina, ktorej sa podriaďujú predošlé univerzálne až mytologické obrazy. Túto romantickú líniu možno usúvzťažniť s fantastickou a idealistickou atmosférou z predchádzajúcich básní. Prelínanie jednotlivých časových rovín ohraňuje túžba po žene. Samota lyrického subjektu nie je len správou o stave de-emocionalizovanej, postmodernej spoločnosti, nadobúda intímny rozmer, je autentická vo svojej tragickosti: „*Ten tichý a vzdálený břeh / Na něm jsme se milovali / Zatímco loď už nabírala bláto / A nebylo jak dostat se zpět*“ (tamže, s. 14). Do tohto kontextu vhodne vstupuje motív rybích tiel, ktorý subtilne, cez farebný kontrast, poukazuje na komplexnosť bytia: „*Lesk rybích těl / Dává moři světlo / Dává stíny*“ (tamže, s. 15). Uväznenie rýb pod ľadovou pokrývkou reflektuje izoláciu lyrického subjektu v známom prostredí. Následné stíšenie básne možno interpretovať ako útlm mužovej existencie či jeho uvrhnutie do ničoty: „*Najednou ještě větší ticho rozlehne se / A vlny zase utichnou*“ (tamže).

Báseň *Kde se skrývá led* potvrdzuje túto nihilistickú sémantickú rovinu i formálnym experimentom, prázdnu stranou. Podobne i význam textu *Záchranný člun* transparentne smeruje k pesimizmu, zúfalosti a nenávratnosti dobrých čias: „*Zdá se / Že tu není / A nikdy nebude / Záchranný člun*“ (tamže, s. 22). Z obrazu fiktívneho sveta sa vytráca farba, dni sa zlievajú do jednotvárnej, čiernobielej masy, vnútorný život lyrického subjektu charakterizuje stereotyp a stagnácia. Domínujú statické motívy, lyrický subjekt rezignuje na to, aby zmenil nepriaznivú realitu, skôr sa učí, ako možno novej situácii privyknuť. Muž upadá do letargie: „*Zavři rozšířené oči / Kolébat nech se na vlnách*“ (tamže, s. 26). Dobrodružná plavba z detstva sa mení na výjazdy do najbližšej krčmy, báju loď so

snovým nákladom nahrádza rozpadnutý bicykel či motorka, majestátne majáky vystrieda elektrické osvetlenie. Lyrický subjekt si naplno uvedomí, že ideály stroskotali v realite, strata najbližšej osoby konotuje s vedomím vlastnej nahraditeľnosti: „*Spíš v daleké zemi / Něko jiný poslouchá tvé dýchání*“ (tamže, s. 37). Motív prázdnoty sa stupňuje, už nekorešponduje len so spomienkami či chvíľkovým emocionálnym stavom, ale zasahuje i fyzický priestor. Ani v spánku alebo v snoch nie je možné nájsť útechu, mužovo bytie determinuje samota a bezvýhodiskovosť: „*Dům je prázdný spánkem / Je tu jen moje nespavost a pozdní noc a dech spících*“ (tamže, s. 39).

Túžbu po návrate k starej realite a k mladosti neguje motív ľubostného trojuholníka, implicitne prepojený s uvedením si vlastnej viny: „*Dva / Dva jsou málo na dalekou plavbu*“ (tamže, s. 41). Konfrontácia so strachom opäť nadobúda archetypálno-mytologické rozmery, podobne ako keď lyrický subjekt ako malý chlapec pozoroval unikajúce lode v mesačnom svite. Strach z neznáma podmieňuje bezvýsledné úsilie o revitalizáciu známej reality, o potlačenie démonov vystupujúcich z pradávnych máp. Vytvára sa paralela s postavou Noema, biblická alúzia slúži na umocnenie mužových útrap: „*Moře se ztrácelo pod nohama / Nikde žádná opora / Vedle unavený Noe už plaval sedmý den*“ (tamže, s. 46). Zároveň sa tu prehodnocuje význam druhej šance pre ľudstvo. V novom svete lyrického subjektu namiesto odhodlanosti či nádeje dominuje únava, vyčerpanie a bolesť z prežitých skúseností.

Stotožnenie sa s tragickou realitou badať predovšetkým v záverečnej časti Kotrlovej debutovej zbierky. Odyseov návrat na Itaku tu nemá hrdinský šťastný koniec, motív prístavu nekorešponduje s domovinou či bezpečím, ale s vnímaním ničoty ako vlastnej podstaty. Sny a fantastické projekcie nemajú v takomto nastavení reality žiadne miesto, dobrodružné eposy sa transformujú na žalmické zápisky: „*Zapochyboval jsem o světě / Skutcích statečného Sindibáda / Co to se mnou je?*“ (tamže, s. 57). Lyrický subjekt sa stráca vo vlastnej identite a vo svojej bezmocnosti sa stáva človekom miliónom, tápajúcim po intímnom kontakte ako ryba v sklenenom bludisku: „*Pohlédni do mne / Na dno krve slasti / Pohlédni a zoufej si! / A zemři!*“ (tamže, s. 58).

Motív labyrintu je centrálnym prvkom i v druhej zbierke Pavla Kotrlu, *Mírný severní* (2019).

Ukazuje sa to už v básni *Válečné území*, kde sa v priestore detskej izby prepája hra a strach, známe a neznáme, detské a dospelé: „*Škvírami v dřevěné podlaže / Vkrádá se strach / Za každým rohem dětského pokoje*“ (Kotrla, 2019, s. 9). Vojna na území detí korešponduje s disfunkčnými až traumatizujúcimi interpersonálnymi vzťahmi z debutovej zbierky, nevinná zábava s plastovou armádou sa mení na zdroj melanchólie a hrôzy. Potvrzuje to i dynamika textu, kontrastujúca s detskou percepciou. V závere textu prevládajú statické motívy a nehybnosť, ktorá síce konotuje s neživými figúrkami vojakov, no v kontexte detskej hry evokuje ťaživú, takmer predsmrtnú atmosféru: „*Válka na nehybných pozicích*“ (tamže, s. 9). Implementácia detského subjektu do Kotrlových básní nadobúda apokalyptické rozmery v texte *Po povodních*. Subtílnu tragiku z autorovho debutu nahrádza explicitnosť až melodramatickosť: „*Omývali mezi kořeny a větvemi vrby / Do vody hozené nepotřebné tělo nemluvněte*“ (tamže, s. 10). Možno uvažovať o funkčnosti poetiky estetického šoku, básneň totiž smeruje ku kontrastu medzi domácim a cudzím prostredím príliš transparentne. Týmto konštatovaním však nechcem spochybňovať posun sémantiky k apokalyptickosti, ten priamo nadväzuje na záver zbierky *Prstem na sklo rybám* a potvrdzuje neschopnosť lyrického subjektu vyjsť z nihilistického bludiska.

O tom, že obe Kotrlove zbierky vytvárajú jedno básnické pásmo, čitateľa presvedča i podobné spracovanie intímno-personálnej témy. Ako som už demonštroval v príklade s apokalyptickými motívmi, v zbierke *Mírný severní* je tragika lyrického subjektu ukotvená explicitnejšie. Nemožno tak uvažovať o tenzii medzi snami a skutočnosťou, fantastické projekcie absentujú, dochádza k rozkladu reality na všetkých rovinách mužovho bytia. Lyrický subjekt stráca kontrolu nad vlastným životom, je pešiakom, ktorého ovládajú cudzie sily. Je automatom bez vedomia, každodenne opakuje rovnakú sériu činností. Je storočným starcom, hľadá do minulosti, aby z nej dekonštruoval záblesk pozitívnej budúcnosti. Ubytoval sa na ostrove ticha, v nekomunikatívnej domácnosti, bez možnosti reklamácie: „*Tichá domácnost i po telefonu*“ (tamže, s. 12). Zostáva rybou za sklom, materiál akvária sa však zmenil z priehľadného na čierny, prerušilo sa vizuálne spojenie so svetom: „*Černý led / Pokrývá břeh / Stal se mým pobřežím*“ (tamže, s. 17).

V tejto izolácii nemožno nepociťovať depresiu, pohľad k výšinám nahrádza pachtenie sa v bahne, lode plaviace sa k obzoru zastupuje prerážanie podzemných chodieb. Lyrický subjekt sa uzatvára do vlastného vnútra a jeho démoni sa tak môžu naplno prejavíť.

Nemohúcnosť lyrického subjektu sa prejavuje i v transformácii roly pozorovateľa v porovnaní s debutovou zbierkou. Pohľad spoza okenného skla vystrieda fotografická perspektíva, charakteristická svojou neosobnosťou a fragmentárnosťou. Vonkajšia realita je pokrivená, pôsobí neorganicky, akoby bola rozložená a znovu poskladaná nešikovným konštruktérom: „*Uřezané ptačí nohy / Uřezaná střecha protějšího domu / Ze které se už odlupuje věčnost / Uřezaná jarní obloha*“ (tamže, s. 19). Svet prestal byť kompletný, je odrazom narušenej psychiky lyrického subjektu. Rozvrátenie reality potvrdzuje i zmenené tematizovanie času, a to predovšetkým prostredníctvom jednotvárnosti a stereotypu: „*Opakuje se to / Zas a zas / Do ticha padá noc*“ (tamže, s. 20).

V zbierke *Mírný severní* nepozorujeme len patologickosť lyrického subjektu, tragika tu má globálny rozmer. Kotrla naďalej rozvíja apokalyptickú sémantiku, úpadok jednotlivca (a metonymicky i celej civilizácie) zachytáva cez dichotómiu prírodného a ľudského princípu. Rozklad civilizácie symbolicky znázorňuje bujnejšia príroda, drevený domček s preborenou strechou či kosti strážnika. Tragika je inherentnou súčasťou prírodných vzťahov: „*Motýl přepůlený psími zuby / Dotikává*“ (tamže, s. 24). Roztrhnuté motýlie telo je zhrnutím možností lyrického subjektu. Efekt motýľích krídel a budúcnosť tvorenú nespočetnými alternatívami vylučujú vonkajšie činitele. Psie zuby redukovujú mužovo prežívanie na nulovú existenciu, mimo hraníc priestoru a času, medzi stenami vlastného tela. Bytie lyrického subjektu definuje čakanie na koniec, podobne ako to bolo v závere Kotrlovho debutu: „*Vlny si pohazovali s mým tělem na svých hřbetech / (...) / Plazení vln bylo stále hladovější. / (...) / A tužil jsem konec tohoto dobrodružství.*“ (Kotrla, 2013, s. 31).

V záverečných dvoch častiach druhej Kotrlovej zbierky opäť badať príklon k transparentnosti poetického vyjadrenia, čo súvisí s explicitnejším tematizovaním mužsko-ženských vzťahov. Napriek tomu i tu možno nájsť sugestívne opisy mužovho psychického stavu: „*Můžeš se zamilovat do řidičky*

autobusu / Prožít dlouho odkládanou rozkoš z jiné ženy / Je to jen další zpráva z boje / O smutku z vítězství“ (tamže, s. 49). Kotrla je esteticky presvedčivejší v implicitných obrazoch, posun k explicitnosti sa totiž často spája s prvoplánovosťou, melodramatickosťou či dokonca pátosom. Napokon už z lyrickej (intímnej) podstaty Kotrlovej poézie plynie, že keď útrapy lyrického subjektu dosahujú apokalyptické rozmery a sú proroctvami pre celé ľudstvo, nepôsobia natoľko organicky ako modelovanie personálno-spirituálnej roviny.

V nadväznosti na predchádzajúcu citáciu možno konštatovať, že Kotrlova poézia je správou o smútku z víťazstva. Lyrický subjekt je moderný človek, vzdelaný a uvedomujúci si svoju bezvýznamnosť. Vede stereotypný život, po sérii sklamaní a nesprávnych volieb sa zmenil na mechanickú, li-

minálnu existenciu, ukotvenú na hranici medzi životom a smrťou, fantáziou a realitou, fyzickosťou a spiritualitou, prírodou a civilizáciou, komunikáciou a tichom. Pozoruje svet cez okno so zašpineným sklom, vníma stratené ideály a nenaplnené dobrodružstvá, chápe, že loď s nákladom snov dávno odplávala. Túži po tom, aby sa stal vtákom, no rozumie tomu, že mágia sa zo sveta vytratila: „*Střešním oknem / Pozoruji ptáky / Dlouhé hodiny / Prázdná*“ (Kotrla, 2019, s. 57).

Literatúra

Kotrla, Pavel: *Prstem na sklo rybám*. Vsetín: Malina, 2013.

Kotrla, Pavel: *Mírný severní*. Bystřička: Klenov, 2019.

